

УДК 352:930.85(477)

**А. М. Гаврилюк**, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри міжнародного туризму Київського національного університету культури і мистецтв

### **КРОЛЕВЕЦЬКЕ ПЕРЕБОРНЕ ТКАЦТВО – ЕЛЕМЕНТ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: СИНЕРГЕТИЧНА ВЗАЄМОДІЯ ВЛАДНИХ СТРУКТУР В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

*Здійснено короткий огляд унікальності кролевецького переборного ткацтва (кролевецьких тканих рушників) як елемента Національного переліку нематеріальної культурної спадщини України. Проведено теоретичний аналіз джерельної бази за тематикою дослідження. Охарактеризовано діяльність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які забезпечують імплементацію Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини в межах Кролевецького району Сумської області та виявлено спектр проблем, пов'язаних з відсутністю системної взаємодії органів місцевого управління в умовах децентралізації.*

*Ключові слова: нематеріальна культурна спадщина; локальна ідентичність; децентралізація; кролевецькі ткани рушники; кролевецьке переборне ткацтво; органи районної влади; органи місцевого самоврядування; об'єднана територіальна громада.*

*The article gives a brief overview of the uniqueness of Krolevetsky overweave weaving (Krolevets woven towels) as an element of the National List of the Intangible Cultural Heritage of Ukraine. A theoretical analysis of the source base on the subject of the research was conducted. The activities of executive bodies and local self-government bodies that ensure the implementation of the UNESCO Convention on the Protection of the Intangible Cultural Heritage within the Krolevets District of the Sumy Region have been characterized and a range of problems related to the lack of systemic interaction of local government in the context of decentralization has been identified. The peculiarities of the formation of local identity of the local population of Crolevice through the prism of the study of the unique characteristics of the Krolevetsky cross-weaving (Krolevets woven towels) on the basis of wide educational and educational activities, territorial branding, public-private partnership are presented. The practical tools for forming the local identity of the local community in the process of synergic interaction between the authorities of the rayon are developed. The proposed project approach to the use of tasks as a factor of territorial consolidation, economic, social, cultural activity of inhabitants of Krolevečchina is proposed.*

*Taking into account the foregoing, the proposed practical toolkit can serve as the basis for developing a strategy for the formation of the local identity of Krolevetschina through the prism of popularization of the uniqueness of the cross-country over-weaving. Guided by the Law of Ukraine "On Cooperation of Territorial Communities" on the territory of the rayon, it is possible to implement a joint project as a set of measures aimed at socio-economic, cultural development of the territory, which will be carried out by local self-government bodies and co-operation actors.*

*Key words: intangible cultural heritage; local identity; decentralization; Krolevets woven towels; Krolevets cutting fabrics; district authorities; local self-government bodies; united territorial community.*

© А. М. Гаврилюк, 2017

*Що справді необхідно, так це участь громади в процесі (інвентаризації)...  
Якщо внесення (до переліку) відбувається без діалогу з громадою..., то навряд  
чи вона буде зацікавлена в збереженні культурних пам'яток... [1, 10]  
Лундрес Фонсека*

**Постановка проблеми.** У жовтні 2003 р. Організація Об'єднаних Націй із питань науки, освіти, культури ЮНЕСКО прийняла Міжнародну Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини (далі – Конвенція) як результат реагування на загрозливий вплив процесів глобалізації на наявні ресурси нематеріальної культурної спадщини. До прийняття документа міжнародного права долучилася й Україна як повноправний член організації.

Однак усвідомлення важливості визнання і ратифікації Конвенції в Українській державі відбулося лише через 5 років (2008 р.), визначивши Український центр культурних досліджень Міністерства культури України компетентним органом, відповідальним за реалізацію його положень. Такий хронологічний “розрив” у часі був пов'язаний насамперед із неусвідомленням важливості охорони об'єктів нематеріальної культурної спадщини на території України та відсутністю чітких інструментів реалізації державної політики щодо збереження надбань етнокультурної спадщини українського народу.

Відповідно до Конвенції, термін нематеріальна культурна спадщина (далі – НКС) проявляється в: усних традиціях та формах вираження, зокрема в мові як носії НКС; мистецтві виконання; звичаях, обрядах, святкуваннях; знаннях та практиці, що стосуються природи та всесвіту; традиційних ремеслах. Конвенцією передбачено наявність двох списків: Репрезентативного списку НКС (далі – Репрезентативний список) та Списку НКС, що потребує термінової охорони, а також створення Національного переліку НКС, регіональних і місцевих.

Нині спостерігаємо поживлення процесів пошуку, відтворення, збереження та популяризації об'єктів НКС у різних регіонах України. Водночас відчутними та яскраво вираженими залишаються проблеми, пов'язані з процесами імплементації Конвенції в умовах децентралізації. Серед них: відсутність ефективної взаємодії між органами місцевого управління (органами державної влади та органами місцевого самоврядування), відповідальними за імплементацію Конвенції; недостатнє фінансове забезпечення підтримки та популяризації елемента НКС; вузьке задіяння ціннісних засад елемента НКС до освітньо-просвітницьких, інформаційних, маркетингових програм формування локальної ідентичності населення; втрата престижності фахових спеціальностей, пов'язаних з передачею живої традиції в зонах побутування елемента НКС та неможливістю забезпечити на локальному/регіональному рівні робочими місцями; недостатнє використання туристичної складової частини для промоції місцевого елемента НКС та ін.

Така картина частково спостерігається й у Кролевецькому районі, що є адміністративно-територіальною одиницею в межах Сумської області. На його теренах ще з початку XVII ст. (за переказами) та за свідченнями Рум'янцевського опису (1765–1769 рр.) побутує оригінальний народний промисел – кролевецьке переборне ткацтво (кролевецькі ткани рушники), які в 2013 р. занесено до Національного списку елементів НКС України [1, 11]. Його виразними ознаками є незвичайна оригінальна колористика поєднання червоно-білих кольорів у гармонії з особливою ритмікою узорів, самотністю форм, виконаних традиційною технікою перебору ремізно-човникового ткацтва.

З моменту отримання відповідного статусу перед органами місцевої влади постало надважливе та амбітне завдання: не лише утримувати номінований статус елемента в Національному списку НКС, але й просувати його до Репрезентативного Списку НКС ЮНЕСКО та об'єднувати навколо цієї ідеї громаду Кролевецьчини.

Однак в умовах децентралізації (системи управління, пов'язаної з передачею повноважень на місцеві рівні) ці процеси потребують синергетичної взаємодії владних структур у межах декількох територіальних громад, стимулюють пошук нових засобів їх реалізації на засадах публічно-приватного партнерства, здійснюють розробку інструментарію формування локальної ідентичності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Феномен виробництва кралецьких рушників як оригінального виду ткацької майстерності цікавив науковців ще з кінця XIX – початку XX ст. З цієї метою проводились етнографічні експедиції, відтворювалися записи носіїв живої традиції. Серед ретельних досліджень – праці місцевого краєзнавця А. Карася, який провів історіографічні пошуки, письмово зафіксував архівні дані, узагальнив попередні напрацювання і нині продовжує вивчення історії походження оригінальних ткацьких виробів [2].

Значний внесок у дослідження кралецького тканого рушника додають публіцистичні статті у вітчизняних періодичних виданнях різних років. З моменту отримання статусу об'єкта НКС, кралецьчани стали активними учасниками конференцій, семінарів, круглих столів тощо. Результати такої діяльності висвітлено у працях І. Пуриги [3], Л. Минтуса [4], А. Карася [2].

Правові засади народних промислів в Україні та, зокрема, кралецького переборного ткацтва, діяльності уповноважених органів державної влади висвітлюють О. Гафурова, М. Дейнега [5], Н. Кудерська та І. Кудерська [6]. На роль державних та місцевих органів влади в процесі збереження та популяризації НКС із використання міжнародного досвіду реалізації державної культурної політики вказують З. Босик [7] та Т. Опришко [8].

Однак дослідження ролі місцевого управління в популяризації та поширенні знань про народні промисли в Україні, зокрема, кралецьке переборне ткацтво з позиції науки “державне управління” не проводилось. Питання, пов'язані з формуванням засад локальної ідентичності на прикладі вищезазначеного об'єкта НКС як пріоритетного напрямку розвитку громади, серед дослідників не піднімалося. Тому вивчення особливостей впровадження регіональної освітньо-культурної, маркетингової, соціально-економічної політики на місцевому рівні є затребуваним і визначає актуальність статті.

**Мета статті** – обґрунтування теоретико-практичних засад формування локальної ідентичності населення Кралецьщини органами місцевого управління в умовах децентралізації через поширення практики збереження, побутування та популяризації кралецького переборного ткацтва як елемента НКС України.

Серед дослідницьких завдань виокремлюємо такі: здійснити короткий огляд унікальності кралецького переборного ткацтва (кралецьких тканих рушників) як елемента НКС України; охарактеризувати діяльність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які забезпечують імплементацію Конвенції в межах Кралецького району; розробити інструментарій формування локальної ідентичності населення Кралецьщини в зоні побутування елемента НКС та промоції туристичного бренда “кралецькі ткани рушники”.

**Виклад основного матеріалу.** У північно-східному Поліссі України – Кралецькому районі Сумської області побутує оригінальний промисел виготовлення рушників “технікою ручного перебору (переважно однічного) у поєднанні з ремізно-човниковим ткацтвом бавовняними (до середини XIX ст. використовувалося лляне прядиво) нитками червоного і білого кольорів” [3, 83].

Стилізовані візерунки, що прикрашають кралецькі ткани рушники, складаються з мотивів і символів, які відповідають національному світосприйняттю, укоріненому в прадавній минувшині. Перемежовані червоно-білими горизонтальними смугами різної ширини, на рушнику прочитуються історичні віхи творення локальної самобутньої культури та місцевої ідентичності населення.

Кролевецький тканий рушник є водночас і обрядовим атрибутом, який найперше використовувався на весіллях Сумщини, Полтавщини, Чернігівщини, інших регіонів України. Вони по-особливому виокремлюються з-поміж інших своїм сакральним змістом. Уважне “прочитання” мотивів та узорів допомагає побачити серед них богиню-берегиню, втілену в “дереві життя” чи у “квітучих вазонах”.

Місцем збереження, популяризації та відродження кролевецького переборного ткацтва став районний комунальний заклад “Музей Кролевецького ткацтва” (далі – Музей кролевецького ткацтва), в якому налічується близько 2800 одиниць унікальних виробів. Заклад належить громаді Кролевеччини [1]. Питаннями імплементації Конвенції на районному рівні займається відділ культури Кролевецької районної державної адміністрації (далі – відділ культури).

Серед органів місцевого управління: Кролевецька районна державна адміністрація (районна ланка органів державної влади), Кролевецька районна рада (представницький орган районного місцевого самоврядування, має 19 сільських рад), Кролевецька міська об'єднана територіальна громада (орган місцевого самоврядування, до складу якого входить Кролевецька міська рада, Реутинська сільська рада, Грузчанська сільська рада (далі – Кролевецька міська ОТГ).

Представлений перелік органів місцевого управління та підпорядкованих їм структур засвідчує про функціонування на території Кролевецького району декількох владних інституцій, які взаємодіють у межах адміністративно-територіальної одиниці в умовах децентралізації. Така картина має типову для України синергетичну модель взаємодії органів влади на рівні району.

Дихотомія владних відносин полягає в тому, що в підпорядкуванні районної державної адміністрації і, відповідно, громади всього Кролевецького району перебувають лише відділ культури (з районним будинком культури) та Музей Кролевецького ткацтва як підпорядковані структури, які з 2013 р. активно працюють над утриманням національного статусу елемента НКС “кролевецьке переборне ткацтво” та напрацьовують активи для номінаційного досьє НКС ЮНЕСКО.

Кролевецькому міському ОТГ із 1 січня 2018 р. у підпорядкування переходять відділи освіти, охорони здоров'я, установи культури та мистецтв району, інші заклади. Але незважаючи на поліструктурність органів влади, саме кролевецькі ткані рушники як об'єкт Національного списку елементів НКС України може стати об'єднуваним чинником формування локальної ідентичності місцевого населення через призму популяризації ціннісних складників побутування елемента НКС на території Кролевеччини та розробка інструментарію просування елемента з Національного до Репрезентативного списку.

Який вектор діяльності слід обрати? Структуруємо відповідно до сфер використання й особливостей формування локальної ідентичності на емоційному, когнітивному, поведінковому рівнях та ідентифікації (свідомому ототожненню індивіда з особами, які проживають на певній території).

Зацікавленість наукової спільноти до вивчення різновидів ідентичностей викликана тим, що особистість прагне знайти собі простір, де б почувалася комфортно (емоційно, діяльністю, пізнавально) як у приватному, так і суспільному житті; відчувала б причетність до спільнотворення місцевих справ, подій, заходів у межах чітко окресленої території. Це зазначено у працях З. Баумана [9], Я. Котенка [10].

Фактично, у такий спосіб суб'єкт формування локальної ідентичності відчуває свою приналежність до спільних “духом” і віддає частину свого потенціалу громаді, до якої належить. Недаремно З. Бауман стверджує, що “ідентичність стає призмою, через яку розглядаються, оцінюються і вивчаються важливі риси сучасного життя” [9]. Для громади Кроле-

веччини (районної та ОТГ) ідентифікатором такої локальної ідентичності може стати саме кролевецьке переборне ткацтво як сучасний феномен та ресурс об'єднання громади з урахуванням вікових та соціальних характеристик місцевого населення.

Безперечно, первинною ланкою поширення знань про кролевецький рушник як унікальний ткацький виріб стає родина. Однак не кожна сім'я має бажання/можливості співучасті в заходах громади. Тоді інформаційний вакуум заповнюють заклади дошкільної освіти, де компетентні фахівці доносять дитині інформацію про унікальність кролевецького рушника.

Навчально-виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах необхідно формувати з урахуванням заходів естетичного, мистецького, історичного, культурологічного, краєзнавчого спрямування. Важливо надати учнівській молоді базові знання та компетенції щодо основних ментально-ціннісних характеристик кролевецького тканого рушника. У такий спосіб формується багаторівнева освітньо-просвітницька компетентність вихованця/учня, утверджується локальна ідентичність, національна самосвідомість, патріотичні почуття тощо.

Із цією метою доречним стане розширення напрямів діяльності (екскурсійно-краєзнавчий, дослідницький, пропагандистсько-просвітницький, творчо-виробничий тощо) в рамках реалізації районної Програми збереження та розвитку об'єкта НКС "кролевецьке переборне ткацтво" на період 2018–2020 рр. та Конвенції [11; 12].

Осередками формування локальної ідентичності позиціонуються Музей кролевецького ткацтва, Державний професійно-технічний навчальний заклад "Кролевецьке ВПУ" та Комунальне підприємство "Кролевецькі рушники". Цим закладам на районному рівні можна зайняти нішу професійної затребуваності професії ткалі як престижної. А про попит, що зростає на вироби місцевих майстринь, свідчить і той факт, що в 2017 р. у процесі публічно-приватного партнерства було відновлено виробництво кролевецьких тканих рушників на базі "Фабрики художнього ткацтва", яка багато років не працювала.

Кролевецький рушник у всі часи виконував функції обрядового атрибуту родини, що звісно, з часом втратило свою актуальність. Тому збільшуючи кількість ручної ткані продукції на підприємстві, зростатиме її ужиткове використання та витіснення з ринку китайської псевдотетніки, створюватимуться умови для нових робочих місць, тісної співпраці між місцевими навчальними закладами, формуватиметься локальний товарний бренд "кролевецькі ткани рушники".

В умовах посиленої просвітницької діяльності провідну роль має відігравати Музей кролевецького ткацтва як осередок не лише естетичного виховання, але й туристичного призначення. Для активного туристичного позиціонування доречним стане розробка віртуальних тематичних екскурсій, особливо соціальних із використанням спонсорських/бюджетних/приватних коштів, максимізується частота відвідування музею представниками місцевої громади, члени якої зможуть долучитися до експедиційних/польових досліджень на території району.

Місто Кролевець має вигідне географічне положення, тому важливо встановити знаки туристичної навігації та візуального контенту, які б заздалегідь сповіщали мандрівників про туристичну "родзинку" краю. Кульмінаційною точкою спільної діяльності органів влади має стати розробка туристичного бренду місцевості та встановлення бренд-артефактів у місті та районі.

Органам місцевого управління Кролевеччини слід застосовувати досвід ОТГ, які успішно працюють над просуванням локального/національного/всесвітнього бренду "петриківський розпис" та вдало поширюють стратегію його промоції серед представників інших регіонів. Сприяє цьому участь Петриківської селищної ОТГ Дніпропетровської області в Програмі фінансової підтримки Європейського Союзу "U-LEAD з Європою" в рамках децентралізації [13].

Як бачимо, в Україні поступово формується досвід об'єднання громади навколо ідеї життєздатності елемента НКС. З цією метою кролевчанам потрібно розробити стратегію розвитку ОТГ та ТГ як території збереження та поширення кролевецького переборного ткацтва і спробувати подати проект на конкурс робіт від громади в рамках реалізації фінансової підтримки програм в Україні "Демократія через культуру" або "U-LEAD з Європою".



**Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.** Враховуючи вищевикладене, запропонований практичний інструментарій може стати основою для розробки стратегії формування локальної ідентичності Кролевеччини через призму популяризації унікальності кролевецького переборного ткацтва. Керуючись Законом України “Про співробітництво територіальних громад”, на території району можлива реалізація спільного проекту як комплексу заходів, спрямованих на соціально-економічний, культурний розвиток території, що здійснюватиметься органами місцевого самоврядування і суб’єктами співробітництва [14].

Кролевецьке переборне ткацтво для Кролевеччини – потенційний ресурс місцевої спеціалізації громади, продукт територіальної консолідації, засіб формування локального патріотизму і локальної ідентичності, економічної, соціальної, культурної активності жителів району. Застосування розробленого покрокового інструментарію прискорить процес об’єднання громад та поживить науковий інтерес до проблем децентралізації в зоні побутування елементу НКС.

#### Список використаних джерел:

1. Кролевецькі ткані рушники: періодичний бюлетень “Нематеріальна культурна спадщина України”. – К., 2017. – 15 с.
2. Карась А. Кролевецьке ткацтво / Карась А.; Відділ культури і туризму Кролевецької рай. держ. адмін. Сумської обл.; Кролев. район. красн. Музей; наук. ред. О. О. Боряк. – Глухів: РВВ ГДПУ. – 2008. – 100 с.
3. Пурига І. О. Кролевецький тканій рушник – нематеріальна культурна спадщина Сумщини / І. О. Пурига // Імплементация Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини: підсумки та перспективи: збірн. наук. праць за матер. II Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 16 груд. 2016 р. / Український центр культурних досліджень; заг. ред. О. А. Буценка; упоряд. З. О. Босик, відп. ред. В. В. Телеуця. – К.: НАКККМ, 2016. – С. 82–85.
4. Минтус Л. М. Передача знань та вмінь з переборного ткацтва молодому поколінню у ДПТНЗ “Кролевецьке ВПУ” / Л. М. Минтус // Культурна спадщина України: сталий розвиток і національна безпека: збірн. наук. праць за матер. Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 20 квітня 2017 р. / Український центр культурних досліджень; заг. ред. О. А. Буценка; упоряд. З. О. Босик, відп. ред. В. В. Телеуця. – К.: НАКККМ, 2017. – Т. 1. – С. 49–51.
5. Гафурова О. В. Народні художні промисли в Україні: проблеми правового регулювання / О. В. Гафурова, М. А. Дейнега // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2017. – № 3. – С. 28–32.
6. Кудерська Н. Д. Списки (переліки, реєстри) нематеріальної культурної спадщини [Електронний ресурс] / Н. Д. Кудерська, І. О. Кудерська // Адміністративне право. – 2016. – № 3. – Режим доступу: <http://sd-vp.info/2016/spiski-pereliki-reyestri-nematerialnoyi-kulturnoyi-spadshhini/#more-1754>
7. Босик З. Культурна політика щодо збереження традиційних ремесел / З. Босик // Традиційна культура України як складова культурної політики: сучасний стан, загрози, перспективи: зб. наук. пр. за матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 2 лист. 2017 р. / Український центр культурних досліджень; заг. ред. Ю. О. Федів [та ін.]; [упор. З. О. Босик, відп. ред. В. В. Телеуця]. – К.: НАКККіМ, 2017. – С. 25–28.
8. Опришко Т. І. Політика держави щодо підтримки законодавства з питань збереження нематеріальної культурної спадщини: міжнародний досвід / Т. І. Опришко // Традиційна культура України XXI століття як складова культурної політики: сучасний стан, загрози, перспективи: збірн. наук. праць за матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. уч., Київ, 21 жовтня 2016 р.: у 2 т. / Український центр культурних досліджень; заг. ред. О. А. Буценка [та ін.]; [упор. З. О. Босик, відп. ред. В. В. Телеуця]. – К.: НАКККіМ, 2016. – Т. 1. – С. 33–36.

9. Бауман З. Индивидуализированное общество [Электронный ресурс] / пер. на рус. язык под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2005. – 390 с. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/4993/5006>

10. Котенко Я. Локальна ідентичність як умова розвитку об'єднаних територіальних громад (навч. модуль) / Я. Котенко. – К.: ІКЦ “Легальний статус”, 2016. – 44 с.

11. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_d69](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_d69)

12. Програма збереження та розвитку елемента НКС “кролевецьке переборне ткацтво” на період 2018–2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://krolkultura.org.ua>

13. Старости з 11 областей України вивчали особливості розвитку нематеріальної спадщини ЮНЕСКО на Дніпропетровщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://petrykivsel.dp.gov.ua/selrada/petrikivskij/petrikivska\\_selrada.nsf/docs/D506339FF7EDBC61C22581A10022F6E7?opendocument](http://petrykivsel.dp.gov.ua/selrada/petrikivskij/petrikivska_selrada.nsf/docs/D506339FF7EDBC61C22581A10022F6E7?opendocument)

14. Про співробітництво територіальних громад [Електронний ресурс] : Закон України, прийм. 17 червня 2014 року № 1508-VII. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>

15. Офіційний сайт Відділу культури Кролевецької районної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://krolkultura.org.ua>



UDC 352.075

**N. V. Datsii**, Doctor of Sciences in Public Administration,  
Professor of the Department of Economic Theory,  
Intellectual Property and Public Administration,  
Zhytomir national agroecological university

#### **FORMING A COMPLEX SYSTEM FOR SUPPORTING OF DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES**

*The main components of the development of territorial communities are identified, the analysis of which allows to comprehensively assess the level and quality of life of the population: personal and economic security; training and qualifications of adults; health care; leadership, team building and networking; environment; art, heritage and culture; community feeling; entrepreneurship and innovation in the community; physical space. The stable relationship between the perception of the population of the territorial communities of the level and quality of life and the factors that provide this level are revealed. The basic elements of provision and support of the development of territorial communities and their interrelation are revealed. A comprehensive system of support and support for the development of the territorial community, the main elements of which are: international organizations (information support, international programs for supporting the development of territorial communities), are formed and substantiated; national and regional governments (legislative and regulatory support, institutional support, information support, state support programs for territorial communities); local government bodies (regulatory framework, information support, local programs to support the development of territorial communities); enterprises and community organizations (informational, organizational, financial and material support for the development of territorial communities); population of the community (informational, organizational, financial and material support for the development of territorial communities).*

*It is suggested by means of complex estimation of the level and quality of life of the population of territorial communities to diagnose and build a profile of the state of the community's internal*

© N. V. Datsii, 2017